

The Representation of Religion in Gilaki Proverbs

Javad Nazarimoghaddam^{1*}

Received: 10/07/2023
Accepted: 03/12/2023

Abstract

Many ideas and beliefs in a society are rooted in religion. How religion is reflected in society and culture is one of the interesting topics in the field of sociology of religion. The system of beliefs and values of the society is reflected in the literature and oral culture of the society. Proverbs, as one of the most important elements of oral literature, can be a reflection of the beliefs and attitudes of the society. In this study, an attempt was made to provide a relatively clear picture of how religion and its dimensions are represented in the popular literature of Gilan by examining Gilaki proverbs. This study was a descriptive and analytical study in which, while analyzing the content of 4562 proverbs in the East and West areas and the center of Gilan, 209 proverbs related to religion were selected. The data was categorized into several categories based on content and concepts. Based on the findings of the research, it can be said that the reflection of the four dimensions of belief (43%), rites and rituals and customs (24%), morality (16%) and Shariat (16%) are shown in the parables. It shows that in the popular culture of Gilan, besides paying attention to religious phenomena and rites and rituals, attention and emphasis is placed on the religious aspects and the functionalist role of religion in the society and the institutionalization of the spirit of religiosity and religious ethics in the society.

* Corresponding Author's E-mail:
j.moghaddam@guilan.ac.ir

1. Assistant of professor. Institute of Guilan Studies. University of Guilan ,Rasht, Iran .
<http://www.orcid.org/0000-0001-8626-7766>

Keywords: Popular culture; folk religion; proverb; Gilki; representation.

Research background

In their research, Yarmohammadi and Parsa investigated the impact of Islamic culture on Persian proverbs and sayings and folk culture by examining three thousand Persian proverbs that were selected in a systematic way. Parsa, in a part of his research entitled "Scientific and Literary Analysis of Parsi Proverbs and Rule" while studying Persian proverbs and their features and indicators, examined how Islamic culture influences Persian proverbs. Zulfaghari's research, which was conducted with the aim of investigating how national and religious identity components are reflected in proverbs, shows that out of one hundred thousand Persian proverbs, more than 6,800 proverbs are related to religion and religious components and 1,538 proverbs are related to national components. The components examined in this research include the influence of the Qur'an and religious texts on parables, concepts, terms, customs and practices, religious rituals, names and holy places, and religious and Shiite issues. In the research of Malaki and Fayyaz, the metaphorical foundations of religion and religious proverbs have been investigated by relying on the metaphorical view of Likaf and Kochesh. In their research, Rezaei and Zahiri Abdvand, focusing on the issue of religious identity, have examined how religious identity is represented in Bakhtiari's proverbs. One of the most important weaknesses of these studies is that it does not adhere to a specific definition of religion and its dimensions. On the other hand, no study has been done on how religion is represented in Gilaki proverbs.

Goals, questions, and assumptions

In this research, an attempt will be made to study and investigate how religion is represented in Gilaki proverbs. The problem of this research is how to represent religion in the culture of Gilaki proverbs. According to the purpose of the research, this article tries to answer the following questions: 1. How is religion represented in Gilaki proverbs? 2. How are the different dimensions and components of religion reflected in Gilaki proverbs? To answer these questions, the proverbs of the east and west regions and the center of Gilan are analyzed and investigated. This research is a descriptive and analytical study in which, by using the content analysis of Gilaki proverbs, this part of oral literature is described and analyzed.

Discussion

In general, oral literature can represent the most prominent cultural characteristics of societies, but among the elements of oral and folk literature, proverbs are very important because they are rooted in people's daily life experiences (Azadarmaki et al., 2012, p. 10). These elements of oral culture are a reflection of how the relationships govern people's daily lives and a narrative of attitudes, interests, experiences, norms and customs of nations throughout history. Proverbs, as a permanent heritage of a society, is a mirror of the beliefs, thoughts, habits and experiences of the past, and it is accepted by the society like an unwritten law, and it spreads widely (Parsa, 2014).

Many habits, customs, behaviors and beliefs of the society are rooted in religion. As a result, religion can be reflected in different fields of culture. This study shows that religion, as the main element of culture, has been reflected in a significant part of Gilaki proverbs.

Conclusion

The strong reflection of religion in Gilaki proverbs indicates that religious beliefs have a significant role and presence in individual and social relationships, and religion is present in the context of people's and public life. A significant amount of proverbs shows that in the popular culture of Gilan, merely the external aspect of religion and religious rules and rituals are not considered. Rather, in addition to paying attention to religious phenomena and rites and rituals, the functionalist role of religion in society and the institutionalization of the spirit of religiosity and religious ethics in society are emphasized. Therefore, being satisfied with the form of religion and its rites and Shari'a have been condemned by religious people without paying attention to the consequences and moral aspect of religion in the public opinion. This study shows that in addition to the ritualistic and outward aspect of religion, other aspects of religion have been reflected in the oral culture and folk literature of Gilan society.

References:

- Azadarmaki, T. et al. (2013). Qualitative analysis of development attitude in folk literature: with emphasis on Lori proverbs. *Sociology of Social Institutions*, 1, 9-34.
- Parsa, A. (2014). *Scientific and literary analysis of Parsi proverbs and rulings*. Research Institute of Humanities and Cultural Studies.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی

جواد نظری مقدم*

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۹ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۲)

چکیده

بسیاری از عقاید و باورهای جامعه در دین ریشه دارد. چگونگی بازتاب دین در جامعه و فرهنگ یکی از موضوعات جالب توجه در حوزه جامعه‌شناسی دین است. نظام باورها و ارزش‌های جامعه در ادبیات و فرهنگ شفاهی جامعه بازتاب پیدا می‌کند. ضرب‌المثل‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر ادبیات شفاهی می‌توانند بازتابی از باورها و نگرش‌های حاکم بر جامعه باشند. در این مطالعه تلاش شد تا با بررسی مثل‌های گیلکی تصویری نسبتاً روشن از چگونگی بازنمایی دین و ابعاد آن در ادبیات عامه گیلان ارائه شود. این مطالعه یک بررسی توصیفی - تحلیلی است که در آن ضمن تحلیل محتوای تعداد ۴۵۶۲ ضرب‌المثل حوزه شرق و غرب و مرکز گیلان، تعداد ۲۰۹ ضرب‌المثل مرتبط با موضوع دین برگزیده شده است. داده‌ها براساس محتوا و مفاهیم در قالب چند مقوله مورد دسته‌بندی قرار گرفت. با تکیه بر یافته‌های تحقیق می‌توان گفت بازتاب ابعاد چهارگانه اعتقادی (۴۳٪)، مناسکی و آیین‌ها و آداب و رسوم (۲۴٪)، اخلاقی (۱۶٪) و شریعتی (۱۶٪) در مثل‌ها نشان می‌دهد در فرهنگ عامه گیلان در کنار

۱. استادیار فرهنگ و ارتباطات، پژوهشکده گیلان‌شناسی دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول)

*j.moghaddam@guilan.ac.ir

<http://www.orcid.org/0000-0001-8626-7766>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

توجه به ظواهر دینی و شعائر و مناسک، بر جنبه‌های اعتقادی و نقش کارکردگرایانه دین در جامعه و نهادینه شدن روح دین‌داری و اخلاق دینی در جامعه توجه و تأکید می‌شود.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ عامه، دین عامیانه، ضرب‌المثل، گیلکی، بازنمایی.

۱. مقدمه

دین عنصر مرکزی و رئیسه فرهنگ به‌شمار می‌رود و اساساً هیچ فرهنگی مستقل از دین امکان ظهور نداشته است. بسیاری از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و به‌طور کلی مناسبات اجتماعی جوامع در باورهای دینی ریشه دارد. لذا چگونگی بازتاب دین در فرهنگ و جامعه یکی از موضوعات جالب توجه در حوزه جامعه‌شناسی دین است. باورهای دینی از تولد تا مرگ همراه آدمی است. دین می‌تواند در نحوه مناسبات و ارتباطات میان افراد جامعه، اقتصاد، سیاست، سبک زندگی و حتی خردترین و جزئی‌ترین مسائل حیات فردی و اجتماعی انسان حضور داشته باشد. اگر شناخت و توصیف دقیق جامعه یکی از مهم‌ترین موضوعات مطالعات حوزه جامعه‌شناسی باشد، در این صورت بررسی و مطالعه در زمینه دین و باورداشت‌های دینی و نیز چگونگی بازتاب آن در زندگی افراد آن جامعه یکی از ضروری‌ترین و مهم‌ترین موضوعاتی است که در این مسیر باید به آن توجه داشت.

از نگاه جامعه‌شناسان میان انواع و ابعاد مختلف دین و دین‌داری و چگونگی مناسبات اجتماعی و نیز توسعه و یا عدم توسعه‌نیافتگی آن جامعه رابطه وجود دارد. وبر ازجمله جامعه‌شناسانی است که معتقد بود توسعه غربی و ظهور سرمایه‌داری در غرب، در عقاید پروتستانی و مذهب کالونیسیم ریشه دارد. مذهبی که برخلاف بسیاری دیگر از مذاهب، مؤمنان را به کار و تلاش اقتصادی و کسب ثروت فرا می‌خواند. به

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

عبارتی دیگر اگر معتقد به رابطه میان دین و توسعه باشیم در این صورت مطالعه و بررسی چگونگی اعتقادات و باورهای دینی و ابعاد دین و دین‌داری در جامعه اهمیت پیدا می‌کند. نظام باورها و ارزش‌های جامعه در ادبیات و فرهنگ شفاهی بازتاب پیدا می‌کند. مطالعه در زمینه دین مردم و چگونگی بازنمایی آن در ضرب‌المثل‌ها می‌تواند گام مهمی در جهت توسعه تحقیقات حوزه مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی دین و ادبیات باشد، چراکه دین زمینه‌غایی و گوهر فرهنگ است. ازاین‌رو در جامعه و فرهنگ امری فراگیر انگاشته می‌شود که نه فقط در قالب نهادهای دینی، بلکه در همه ابعاد زندگی فرهنگی قابلیت ظهور دارد. در نتیجه، مثل‌ها و قصه‌های عامه، ترانه‌های عامه، هنر و اسطوره به صورت اشکال بیانی دین عامیانه درآمده‌اند. بنابراین در این پژوهش تلاش خواهد شد تا به مطالعه و بررسی چگونگی بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی پرداخته شود. مسئله این پژوهش چگونگی بازنمایی دین در فرهنگ ضرب‌المثل‌های گیلکی است. با توجه به هدف پژوهش در این مقاله تلاش می‌شود به پرسش‌های ذیل پاسخ داده شود: ۱. دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی چگونه بازنمایی شده است؟ ۲. ابعاد و مؤلفه‌های مختلف دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی چگونه بازتاب پیدا کرده است؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها، ضرب‌المثل‌های مناطق شرق و غرب و مرکز گیلان مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

این پژوهش یک بررسی توصیفی - تحلیلی است که در آن با استفاده از تحلیل محتوای ضرب‌المثل‌های گیلکی، چگونگی بازتاب در این بخش از ادبیات شفاهی توصیف و تحلیل شود. تحلیل محتوا به هر روش استنباطی گفته می‌شود که به صورت منظم، عینی و به منظور تعیین ویژگی‌های پیام‌ها به کار برده می‌شود. در پژوهش حاضر ضرب‌المثل‌های حوزه شرق، غرب و مرکز گیلان مورد بررسی و مطالعه قرار گرفتند. با

توجه به هدف پژوهش کتاب‌های فرهنگ مثل‌ها و اصطلاحات گیل و دیلم، جادگفته گبان، ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات گیلکی و ضرب‌المثل‌های گیلکی که درمجموع حاوی ۴۵۶۲ ضرب‌المثل هستند مورد خوانش و بررسی قرار گرفتند. این آثار از این جهت که از جامعیت بیشتری نسبت به دیگر کتب مشابه برخوردارند و مهم‌ترین منابع حاوی ضرب‌المثل‌های گیلکی به شمار می‌روند در مرکز توجه نگارنده در این پژوهش قرار گرفته‌اند. پس از بررسی متون، ۲۰۹ مورد ضرب‌المثل‌های مرتبط با موضوع دین استخراج شد. برای فهم دقیق‌تر و بهتر برخی ضرب‌المثل‌های مبهم و پیچیده و حاوی معانی متعدد به چند تن از افراد گیلک‌زبان مراجعه شد تا درک مشترکی از ضرب‌المثل‌ها حاصل شود. درنهایت ضرب‌المثل‌هایی با مضامین مشترک و مشابه، ذیل مقوله‌ای کلان دسته‌بندی شدند و مورد تحلیل قرار گرفتند. گفتنی است که برخی از ضرب‌المثل‌ها واجد معناهای متعددی بودند لذا ذیل مقوله‌های مختلفی جای گرفتند. در متن پژوهش، ضمن اشاره به مقوله‌های استخراج‌شده چند مورد از ضرب‌المثل‌های مرتبط به‌عنوان نمونه ذکر شده است.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه در زمینه چگونگی بازتاب فرهنگ در ادبیات عامه و ضرب‌المثل‌ها یکی از موضوعاتی است که همواره مورد توجه پژوهشگران حوزه ادبیات عامه و جامعه‌شناسی ادبیات قرار گرفته است. در این میان برخی از پژوهش‌ها در این حوزه به بررسی چگونگی نسبت میان دین و ادبیات و به‌طور خاص چگونگی بازتاب دین در ضرب‌المثل‌ها پرداخته‌اند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

- یارمحمدی و پارسا (۱۳۸۳) در پژوهش خود با بررسی سه هزار مثل فارسی که به روش نظام‌مند انتخاب شده‌اند به بررسی تأثیر فرهنگ اسلامی بر امثال و حکم فارسی و فرهنگ عامه پرداخته‌اند.

- پارسا (۱۳۹۴)، در بخشی از پژوهش خود با عنوان «بررسی و تحلیل علمی و ادبی امثال و حکم پارسی» ضمن مطالعه امثال فارسی و ویژگی‌ها و شاخصه‌های آن به بررسی چگونگی تأثیر فرهنگ اسلامی بر ضرب‌المثل‌های فارسی پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بخشی از مثل‌های فارسی از قرآن، احادیث، فقه، تصوف، فرهنگ شیعی و سایر زمینه‌های فرهنگ اسلامی از قبیل نام‌ها، مکان‌ها، مفاهیم اسلامی و زبان عربی که درواقع زبان اسلام است برگرفته شده‌اند.

- پژوهش ذوالفقاری (۱۳۸۶) که با هدف بررسی چگونگی بازتاب مؤلفه‌های هویت ملی و دینی در مثل‌ها انجام یافته است نشان می‌دهد از میان یک‌صد هزار مثل فارسی، بالغ بر ۶۸۰۰ مثل مرتبط با مؤلفه‌های دینی و مذهبی و ۱۵۳۸ مثل مرتبط با مؤلفه‌های ملی هستند. مؤلفه‌های مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از تأثیر قرآن و متون مذهبی در مثل‌ها، مفاهیم، اصطلاحات، آداب و اعمال و شعائر دینی، نام‌ها و جای‌های مقدس و مسائل مذهبی و شیعی.

در پژوهش ملاکی و فیاض (۱۳۹۵) به بررسی مبانی استعاری ضرب‌المثل‌های دینی و مذهبی با اتکا بر دیدگاه استعاری لیکاف و کوچش پرداخته شده است. در این تحقیق حدود ۲۰۰ ضرب‌المثل پرکاربرد دینی و مذهبی انتخاب شده و پس از دسته‌بندی، روابط مفهومی و استعاری آن‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و نتیجه گرفته شده که ضرب‌المثل‌های فارسی که مبنای آن‌ها فرهنگ دینی است استعاره‌های مفهومی و بیشتر از نوع استعاره‌های ساختاری هستند.

- رضایی و ظاهری عبدوند (۱۳۹۷) در پژوهش خود با تمرکز بر موضوع هویت دینی به بررسی چگونگی بازنمایی هویت دینی در ضرب‌المثل‌های بختیاری پرداخته‌اند. این تحقیق که با روش تحلیل محتوا انجام یافته است نشان می‌دهد که مسائل مربوط به خدانشناسی، معادشناسی، نبوت و امامت، احکام عملی دین، قرآن، مکان‌های مذهبی و شخصیت‌های قرآنی به‌عنوان مؤلفه‌های شناختی هویت دینی در ضرب‌المثل‌های بختیاری بازتاب پیدا کرده‌اند.

بررسی مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهد اگرچه ذوالفقاری (۱۳۸۶) و رضایی و ظاهری (۱۳۹۷) در پژوهش خود به خوبی به بررسی بازتاب دین در ضرب‌المثل‌ها پرداخته‌اند، اما یکی از مهم‌ترین ضعف‌های این مطالعات، عدم ابتدای آن به تعریفی مشخص از دین و ابعاد آن است. از طرفی تاکنون مطالعه‌ای درخصوص چگونگی بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی صورت نپذیرفته است. در این پژوهش تلاش می‌شود تا ضمن تعریف دین و ابعاد مختلف آن، با خوانش ضرب‌المثل‌های گیلکی مناطق شرق و غرب و مرکز گیلان، تصویر نسبتاً روشنی از چگونگی بازنمایی ابعاد مختلف دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی ارائه شود.

۳. چارچوب مفهومی

۳-۱. مفهوم دین و ابعاد آن

«دینی بودن»^۱ عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده‌ای که ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در آن متجلی باشد گفته می‌شود (شجاعی زند، ۱۳۸۴، ص. ۳۶). جیمز فریز اعتقاد به قدرت‌های مافوق انسانی و انجام اعمالی برای کسب رضایت آنان را دو مشخصه دین معرفی می‌کند (ر.ک. طالبان، ۱۳۸۹). اما بنا بر تعریف آلستون همه دین‌ها واجد

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

ویژگی‌هایی چون اعتقاد به موجودات ماورای طبیعی، تفکیک میان امر مقدس از غیرمقدس، اعمال و مناسکی خاص، مجموعه قواعد اخلاقی، احساسات خاص دینی، دعا و عبادت، جهان‌بینی یا یک تصویر عام از جهان، نظامی کم‌وبیش کامل درمورد زندگی انسان بر پایه آن جهان‌بینی هستند. از نگاه او وقتی مقداری لازم از این مشخصه‌ها به میزان کافی وجود داشته باشد ما با یک دین مواجه‌ایم (آلستون، ۱۳۷۶، صص. ۲۶-۲۷).

بسیاری از محققان بر چند بُعدی بودن دین قائل هستند. اگوست کُنت به ابعاد سه‌گانه دین یعنی عقاید، عواطف و عمل اشاره کرده است (آرون، ۱۳۷۰، ص. ۱۱۶). از نگاه دورکیم دین تنها دارای دو بُعد اعتقادی و مناسکی است (دورکیم، ۱۳۸۲، صص. ۴۷-۴۸). فوکویاما معتقد است دین دارای چهار بُعد شناختی، آیینی، عقیدتی و عبادی است (فوکویاما، ۱۹۶۱ به نقل از شجاعی زند، ۱۳۸۴). براساس دسته‌بندی گلاک و استارک، دین دارای پنج بُعد اعتقادی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی است (ر.ک. سراج‌زاده، ۱۳۸۴، صص. ۶۰-۷۶). اسمارت شش بُعد کلی را که در همه ادیان مشترک است بدین شرح بیان می‌کند: اعتقادی، اسطوره‌ای، اخلاقی، عبادی، تجربی و اجتماعی (اسمارت، ۱۳۸۳).

در نظر شجاعی زند دین برای انسان است. بنابراین ابعاد دین و دین‌داری نمی‌تواند چیزی فراتر از ابعاد وجودی انسان باشد. او می‌گوید دین دارای پنج بُعد اعتقاد، ایمان، عبادت، اخلاق و شریعت است (شجاعی زند، ۱۳۸۴، ص. ۵۴). پیداست که همه این ویژگی‌ها و ابعاد موردنظر، قابلیت انطباق با همه ادیان را ندارد. برخی ابعاد ممکن است در یک دین پررنگ باشد و در برخی دیگر کم‌رنگ.

از نگاه متفکران اسلامی دین اسلام دارای سه بُعد اعتقادی، اخلاقی، و شریعتی (احکام) است (علامه طباطبایی، ۱۳۶۲؛ مصباح یزدی، ۱۳۵۷، ص. ۱۳؛ جوادی آملی، ۱۳۸۰، ص. ۲۷). هر یک از این ابعاد متشکل از مؤلفه‌ها و اجزایی است. مقصود از بُعد اعتقادی باور و اعتقاد به توحید و معاد و نبوت، امامت، حقانیت قرآن و ... است. مؤلفه‌های بُعد اخلاقی شامل فضایل و رذایل اخلاق فردی و اجتماعی است. «مناسک دینی و احکام و مقررات» نیز در چارچوب بُعد شریعتی دین قابل تعریف هستند (کرمی الهی، ۱۳۹۲، ص. ۱۶۶).

اما در جامعه ما گاهی با پدیده‌هایی روبه‌رو هستیم که لزوماً خاستگاه دینی ندارند و از سوی نهادهای دینی و راهبران دینی تأیید نمی‌شوند. اعتقادات و رفتاری که به نوعی کنش‌های جمعی جامعه به‌شمار می‌روند، اما امری دینی و مقدس قلمداد می‌شوند. نکته مهمی که باید در زمینه مطالعات حوزه دین به آن توجه داشت این است باید میان دین به‌مثابه متن دین یا دین رسمی و دین به‌مثابه فرهنگ یا دین عامیانه تا اندازه‌ای تفاوت قائل شد. دین عامیانه مفهومی است که متفکران اجتماعی برای فهم کنش‌های جامعه دینی جعل کرده‌اند. این متفکران در تحلیل واقعیت‌های اجتماعی دین متوجه کنش‌هایی از سوی جامعه دینی شدند که در اظهارات دین رسمی قابل تبیین نیست و برای جبران این کاستی‌ها به مفهوم دین عامیانه رجوع کرده‌اند (موسی‌پور، ۱۳۹۳).

دین عامیانه درواقع دین رایج در میان مردم است که لزوماً در همه حوزه‌ها منطبق بر آموزه‌های دین رسمی نیست. به‌طور مثال اعتقاد به طالع‌بینی، تعویذ و دعانویسی و کتاب باز کردن و جن‌زدگی و .. اگر چه از نظر حاملان و روحانیون دین رسمی نوعی انحراف از دین به‌شمار می‌روند، اما واجد نشانه‌های دینی هستند. چراکه عناصری از دین در این مناسک و پدیده‌ها حضور دارند. برخی از مطالعات بر این مسئله تأکید

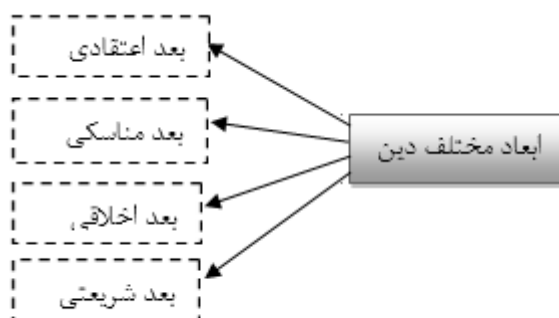
بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

دارند که دین‌داری عامیانه از گوهر دین فاصله دارد و بیشتر بر ظواهر و مناسک و یا به واسطه‌های دینی متمرکز است؛ تا جایی که تنها شرط دین‌داری رعایت آداب و مناسک دینی است (شریعتی، ۱۳۸۴؛ طالبی و سلامی، ۱۳۹۵).

بر این اساس با تکیه بر تعاریف ارائه‌شده از دین به نظر می‌رسد تعریفی که آلستون از دین ارائه می‌دهد از جامعیت بیشتری نسبت به دیگر تعاریف برخوردار است. از طرفی وجود ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در هر فرد یا پدیده بر «دینی بودن» آن دلالت می‌کند (شجاعی زند، ۱۳۸۴، ص. ۳۶). آنچه غالب متفکران دینی درمورد آن اشتراک نظر دارند آن است که دین پدیده‌ای چندبعدی است. در این تحقیق با درنظر گرفتن تعاریف موجود در باب دین، ابعاد دین در قالب چهار بُعد اعتقادی، مناسکی و آیینی، اخلاقی و شریعتی و احکام تقسیم شده است. بُعد اعتقادی شامل نظام باورها و عقاید از قبیل اعتقاد به خدا و معاد و نبوت است، بُعد مناسکی شامل آیین‌ها و مناسک دینی از قبیل آیین عزاداری و نذورات است. بُعد اخلاقی دین ناظر بر ارزش‌های اخلاقی از قبیل صداقت، دستگیری، نوع‌دوستی و دیگر ارزش‌هایی است که دین همواره بر آن تأکید دارد و مقصود از بُعد شریعتی، احکام و ابعاد فقهی دین از قبیل نماز و روزه و دیگر احکام شرعی است.

شکل ۱. ابعاد مختلف دین

Figure1. Different dimension of religion

۲-۳. ضرب المثل

ضرب المثل جمله‌ای است زبانزدِ گروهی از مردم در دوره‌ای از زمان که بر مفهومی عام دلالت دارد و گوینده و سازنده اصلی و نخستین آن ناشناخته است (دهگان، ۱۳۸۳، ص. ۸). در تعریف دیگری این چنین آمده است که عبارتی است کوتاه مشتمل بر تشبیه یا مضمون حکیمانه که به سبب روانی لفظ و روشنی معنی و لطف ترکیب شهرت عامه یافته باشد و عموم مردم آن را بدون تغییر یا با اندک تغییر در محاوره به کار می‌برند (عظیمی، ۱۳۸۲، ص. ۴۵). در یک دسته‌بندی کلی مثل‌ها در چند دسته قابل تقسیم هستند:

۱. مثل منشور که به مثل‌هایی گفته می‌شود که با وزنی از اوزان شعری تطبیق نکند و اغلب امثال فارسی از این نوع هستند، مانند «بی بی از بی چادری مستوره است».
۲. مثل منظوم که درواقع یک مصراع و گاهی یک بیت تمام شعری است که بین عامه متداول شده است، مانند «مرد نادان ز مردمی دور است» یا «سر خود را به نادانی شکستی» از سعدی.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

۳. مثل تمثیلی یا تشبیهی. اصل و منشأ این مثل‌ها از چهار نوع است: الف) اشاره به وقایع مهم تاریخی؛ ب) حکایت‌های پندآموز، افسانه‌های شیرین و شگفت‌آور که غالب افراد یک ملت به یاد دارند و در مواقع مناسب نقل می‌کنند؛ ج) عادات و افعالی که در خیالات و توهّمات عوام هر ملت ریشه دارد؛ د) حکم، پند و اندرزها و جمله‌های حکیمانه سودمندی که سر زبان‌ها افتاده و مورد قبول عامه مردم است (عظیمی، ۱۳۸۲، ص. ۴۴).

به‌طور کلی ادبیات شفاهی تا اندازه زیادی می‌تواند نمایانگر برجسته‌ترین ویژگی‌های فرهنگی جوامع باشد، اما از میان عناصر ادبیات شفاهی و عامه، ضرب‌المثل‌ها از آنجا که در تجربیات روزمره زندگی مردم ریشه دارند از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند (آزادارمکی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۱۰). این عناصر فرهنگ شفاهی بازتابی هستند از چگونگی روابط حاکم بر زندگی روزمره مردمان و روایتی از نگرش‌ها و علایق و تجربیات و هنجارها و آداب و رسوم ملل در طول تاریخ.

مثل‌ها به‌مثابه میراث ماندگار هر جامعه، آینه باورها، افکار و عادات و تجربیات گذشتگان است و مانند قانونی نانوشته مورد پذیرش جامعه قرار می‌گیرد و سینه به سینه نشر پیدا می‌کند (پارسا، ۱۳۹۴). همانطور که تاریخ ادبیات هر قوم بهترین و صادق‌ترین نمایانگر زندگی و اندیشه آن قوم است، هر مثل نماینده مفهومی است که عامه افراد یک ملت به آن معترف هستند و اعتقاد دارند (عظیمی، ۱۳۸۲، ص. ۴۵). درحقیقت ضرب‌المثل‌ها ضمن آنکه تجلی‌گاه نگرش‌های فرهنگ‌ها هستند، روایت‌کننده رفتارهای بهنجار و نابهنجار و ارزش‌ها و ضد ارزش‌های اجتماعی هستند که مردمان جوامع مختلف آن‌ها را پذیرفته‌اند (ذوالفقاری، ۱۳۸۶، ص. ۲۸). پس مثل‌ها در هر اجتماعی

متناسب با اقتضائات فرهنگی و جغرافیایی، ویژگی‌های خاص خود را دارند (شکورزاده بلوری، ۱۳۸۰، ص. ۷).

۴. بحث و بررسی

۴-۱. تقسیم‌بندی محتوایی مثل‌های گیلکی با موضوع دین

در این قسمت پس از خوانش چندباره مثل‌های مرتبط با دین، داده‌ها براساس محتوا و مفاهیم مورد تأکید در قالب چند مقوله مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ذیل هر مقوله نمونه‌هایی از ضرب‌المثل‌ها ارائه می‌شود.

۴-۱-۱. ابعاد اعتقادی دین

در ۹۱ مورد (۴۳,۵۴٪) از ضرب‌المثل‌های گیلکی به ابعاد اعتقادی دین یعنی توحید، معاد، نبوت، امامت، قداست قرآن و دیگر عقاید عامه اشاره شده است.

۴-۱-۱-۴. توحید و خداشناسی

خداباوری و اعتقاد به توحید یکی از مهم‌ترین اصول اعتقادی در اسلام به‌شمار می‌رود. خدای پاک و منزّه، قادر و بی‌نقص، پناه و ملجأ همهٔ بندگان، شنوا، بصیر، آگاه، عادل، مهربان، دستگیر و روزی‌رسان، و خالق زیبایی‌ها از جمله مفاهیمی هستند که در توصیف ویژگی‌های خداوند در مثل‌های گیلکی (۴۱ مورد: ۱۹,۶۱٪) بازتاب پیدا کرده است. در ضرب‌المثل‌های گیلکی، خداوند مهربان و رؤوف معرفی می‌شود و رحمت و برکات او همیشه شامل حال بندگان است. خدا در فرهنگ عامهٔ گیلان از پدر و مادر هم مهربان‌تر است و خدای همهٔ مخلوقات است. براساس آموزه‌های دینی رحمت الهی

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

دو گونه است. صفت رحمان به رحمت عام خداوندی اشاره دارد که شامل حال مؤمن و کافر و حتی حیوانات می‌شود، و صفت رحیم به رحمت خاص خدا اشاره دارد که شامل حال انسان‌های مطیع و مؤمن می‌شود (ر.ک. مطهری، ۱۳۸۷). همه مخلوقات چه نیک و بد از رحمت عام خداوندی برخوردارند.

در مثل‌ها همچنین خداوند به هر کس به اندازه وسع و ظرفیت همان فرد می‌دهد. تقدیر و مشیت الهی بی‌حساب و کتاب نیست و نعمات متناسب با ویژگی‌های افراد تقسیم شده است. به عبارتی دیگر نقش و ظرفیت انسان‌ها و شیوه زیست آدمی در چگونگی برخورداری از رحمت و نعمات الهی تأثیرگذار است. انسانی که درست زندگی کند به همان میزان مشمول رحمت خداوندی خواهد بود.

اما خدا در نظر مردم گیلان در عین مهربانی، قهر و غضبش نیز شامل کسانی که بر بندگان ظلم می‌کنند و از مسیر حق دور هستند می‌شود. خدایی که به اقتضای عدالتش سزای عمل انسان را خواهد داد. در نگاه عامه، خداوند عادل است و داد مظلوم را خواهد گرفت. بخشی از نفرین‌هایی که در قالب ضرب‌المثل بیان شده است بر این موضوع دلالت دارند.

خودا از پر و مار مهربان‌تره / xuda az pər o mar məhrabantarə	خدا از پدر و مادر مهربان‌تر است
روزی‌رسان خودایه / ruzi resan xudajə	روزی‌رسان خداست
واسی از آسمان بواره نا از زمین / vasi az asəman bəvarə na az zəmin	باید از آسمان بیارد نه از زمین.
خودا برکت به می بال و بازو، تا منت نکشم تی شونه گازو / xuda barkat bə mi balo bazu ta mənət nakəʃam ti ʃuna gazu	خدا به بال و بازوی من برکت بدهد تا منت توی گازو رو نکشم.
خودا تی دیله بیده تی کاسه پلا دوکوده /	خدا دلت را دید در کاسه تو پلو ریخت.

	xuda ti dilə bidə ti kasa pula dokuda
چوب خدا صدا ندارد.	tʃubə xuda seda narə / چوب خدا صدا ناره
تا داد تو به ما برسد فریاد منم به خدا می‌رسد.	ti / تی داد تا به آمو رَسَن، می داد به خودا رَسَنه / dad ta bə amo rasan mi dad bə xuda rasanə
دری که خدا باز کند خلق نمی‌تواند ببندد.	dari kə / دری که خودا واگونه خلق دَبَسْتَه مَنَه / xuda va kunə xalq dabəstə manə
افتاده و نیفتاده را خدا نیرو می‌دهد.	bəkatə nakatə xuda / بَکته نَکته خدا قَوَت / qovat
تا خدا نخواهد برگ از درخت نمی‌افتد.	ta xuda / تا خودا نخواهه ولک از درخت نکفه / naxajə valk az dəraxt nakafə
حرف بزَن تا جوابت را بدم («أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» غافر: ۶۰).	avaz adan ta tərə / آواز آدن تا ترا آواجدم / adʒadam
یار بی‌کسان خداست.	bi kasanə kas / بی‌کسانه کس خودایه / xudajə
خدا نجار نیست، ولی تخته را به تخته می‌زند.	xuda / خدا نجار نیه ولی تخته به تخته زنه / nadʒar nijə vali taxtə bə taxtə zanə
خدا اگر بخواهد به آدم بدهد همه چیز می‌دهد.	xuda / خودا بخوایه آدمه بده همه جور دهه / bəxajə adamə bədə hamə dʒur dahə
خدا انگشت نزده چشم را کور می‌کند.	xuda / خودا انگوشت نَزَه چومَه کورَه کونه / angušt nazə tʃuma kura kunə
آدم زمین‌خورده را باید خدا بلندش کند، اما کسی که خدا او را زمین زده هیچ کس نمی‌تواند بلند کند.	adam fiʃadə ba xuda usanə / آدم فیشاده با خودا اوسانه، خودا فیشاده هی کس xuda fiʃadə hi kas natanə usanə / نتانه اوسانه

۲-۱-۴. معادباوری

اعتقاد به معاد و حیات پس از مرگ از جمله مهم‌ترین اصول اعتقادی اسلام است که در مثل‌ها بازتاب پیدا کرده است (۲۰ مورد: ۹,۵۶٪). در فرهنگ عامه مردم گیلان پس از مرگ، سرنوشت متفاوتی در انتظار انسان‌های پاک و ناپاک است. روح انسان‌های ناپاک در قبر در عذاب خواهد بود پس رفتار بازماندگان فرد متوفی در وضعیت پس از مرگ فرد تأثیر دارد.

در باور مردم گیلان انسان‌ها پس از مرگ زنده هستند و در قبرستان نیز روح افراد حضور دارد، لذا باید برای همدیگر طلب آمرزش کرد. از طرفی خیرات و مبرات و خواندن قرآن و اذکار می‌تواند در آرامش روح فردی که در گذشته است تأثیرگذار باشد. به همین سبب باید برای آرامش روح مردگان قرآن تلاوت کرد. در بخشی از مثل‌ها به سختی حساب و کتاب در روز قیامت اشاره شده است. در روز قیامت به حساب آدمی رسیدگی می‌شود و انسان‌های خطاکار نمی‌توانند از پل صراط روز قیامت که پل بسیار باریکی است عبور کنند و از روی آن به قعر جهنم سقوط خواهند کرد. در فرهنگ عامه گیلان معادباوری موجب می‌شود تا انسان به روز واپسین توجه داشته باشد و دین خود را به دنیا نفروشد و برای دنیا حرص نوزد، چراکه سرانجام همه عاقبت مرگ و رفتن به خانه آخرت است. از طرفی اگرچه دنیا دار مکافات است و نتیجه عمل افراد در این دنیا دیده خواهد شد، اما انسان خطاکار در قبر نیز آرامش نخواهد داشت و دچار عذاب قبر خواهد شد.

خو مورده ره م قرآن نخوانه / xu mordə rem	برای مرده‌اش هم قرآن نمی‌خواند.
qoran naxanə	
فضوله ببرید جهنم، بگفته: انی هیزم تره	فضول را به جهنم بردند، گفت: هیزمش تره
fozulə bobordid dʒahanəm boguftə /	است.

	ani hizom tarə
خودش می‌داند و خدای خودش، عمل او و گور او به گناه خودش.	bə gurə gunahə / xodəʃ
شبیه پل صراط است.	pordə salatə manə
آدم باید بمیرد و یک وجب جا بخوابد (دین را به دنیا بفروشد).	adam va / bamirə ja va dʒə sar banə
مورده‌شور که ضامن بهشت و دوزخ نه	murdaʃur kə zamənə bəhəʃto duzax / ne
الهی که هیچ گوری بی‌نور (بی‌رستگاری) نباشد.	əlahi hitʃ guri / binur nabun
الهی در گورت زوزه بیفتد (کنایه از عذاب دیدن).	ti gurə zuzə dakə / əlahi

۳-۱-۴. نبوت و امامت و امامزاده‌ها و سادات

نبوت یکی دیگر از اصول اعتقادی اسلام است. در اندیشه شیعی پس از پیامبر(ص) ولایت و جانشینی رسول خدا بر عهده امیرالمؤمنین علی(ع) و ائمه معصومین(ع) است. مردم گیلان در طول تاریخ عشق و ارادت عمیقی نسبت به اهل بیت و فرزندان و امامزادگان داشته و دارند و از دشمنان اهل بیت تبری می‌جویند. در این بخش از مثل‌های گیلکی اعتقاد به نبوت و امامت و ارادت به امامزادگان و سادات و دیگر اعتقادات شیعی انعکاس یافته است (۲۱ مورد: ۱۰،۰۴٪). سادات در نظر مردم ایران محترم و عزیز شمرده می‌شوند؛ این واقعیت به‌ویژه در روستاها و مناطق مذهبی‌تر و نیز

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

برخی شهرهای شمالی ایران مثل گیلان و مازندران بسیار پررنگ‌تر به نظر می‌رسد. گیلان یکی از مناطقی به‌شمار می‌رود که همواره مأمّن و ملجأ سادات و امامزادگان بوده است و حتی سادات در این منطقه در برخی دوره‌های تاریخی موفق به تشکیل حکومت شدند (طهماسبی، ۱۳۸۳، ص. ۱۰۲). این ارادت به امامزادگان و سادات به‌عنوان یکی از شاخصه‌های هویتی فرهنگ عامه گیلان در ادبیات شفاهی و مثل‌ها بازتاب پیدا کرده است.

پیغمبر اول دوعا به جونه خودش بوکود آمه خو جغلانه جون / pəjgambar aval doa bæ dʒunə xodəʃ bukud amə xu dʒaʒalanə	پیغمبر اول دعا به جونه خودش بوکود آمه خو فرزندان خود (اشاره به صلوات).
موسی هر چی بیده از کوه طور بیده / musa hartʃi bidə az kuhə tur bidə	حضرت موسی ^(ع) هر چه که دیده از کوه طور دیده است.
علی اگر ساریانه دانه شوتورانه کویه بوخوسانه / ali agər sarəbanə danə ʃuturanə koja buxusanə	علی ^(ع) اگر ساریان است می‌داند شترها را کجا بخواباند.
سفره یه مرتضاعلی یه، گیلان بتکانیدی / sofrəjə mortəza aljə qilan bətəkanidi	سفره مرتضی علی را در گیلان تکانیده‌اند.
خدا تیره بساخته، اگر حضرت عباس وهله / xuda tira bəsaxtə agər hazratə abas vahalə	خدا برایت ساخته است، اگر حضرت عباس بگذارد.
کفش و کوله، آ سید شریف / kafʃo kulah a sejəd ʃarif	کفش و کلاه را برداشت رفت آقا سید شریف برای زیارت.
اینه جد تونده / inə dʒad tundə	جدش تند است (نفرین سادات اثر دارد).
مگه مو سید بوکوشتم / məgə sejəd bukuʃtam	مگر من سید کشتم.

۴-۱-۴. عقاید عامه (اعتقاد به جن، تعویذ، کتاب‌سر و ..)

دین عامیانه در پاره‌ای مواقع در تضاد با دین رسمی است و نوعی از انحراف از دین به‌شمار می‌رود، اما همانطور که پیش از این اشاره شد این بخش از باورها و عقاید جامعه دینی را می‌توان پدیده دینی قلمداد کرد، چراکه از ویژگی‌های و نشانه‌های دینی برخوردار است، اگرچه در آموزه‌های دینی ریشه نداشته باشد و مطابق با متن دین نباشد و یا در تطابق آن با آموزه‌های اصیل دین و کتاب سنت تردید وجود داشته باشد. پدیده‌هایی تحت عنوان «کتاب‌سر» و «دعانویسی» و «طالع‌بینی» و یا پیشگویی اگرچه در آموزه‌های اسلامی ریشه ندارند، اما یکی از واقعیت‌های اجتماعی در گیلان از گذشته تا امروز به‌شمار می‌رود. سرکتاب باز کردن یعنی پیش‌بینی آینده از طریق تفال با یک کتاب. مردم گاه به کسانی رجوع می‌کنند تا با بازکردن کتاب قرآن یا کتاب‌های خاص، آینده را پیش‌بینی کنند. همچنین برخی به‌ویژه زنان در مواقع اضطرار به افرادی که به‌عنوان دعانویس شناخته می‌شوند مراجعه می‌کنند و از آن‌ها انتظار دارند تا مسائل و مشکلات آنان را با تکیه بر اوارد و اذکاری مکتوب حل کنند و یا مسائلی که از نگاه مردم عادی پنهان است برای آنان آشکار کنند. نکته جالب توجه اینکه در ضرب‌المثل‌های گیلکی تصویری منفی از پدیده کتاب‌سر ارائه شده است. در ۸ مورد از مثل‌ها (۳۸۲٪) به این موضوعات اشاره شده است. استخاره نیز در برخی از مثل‌ها بازتاب پیدا کرده است. در نگاه عامه انجام استخاره در زمانی که فردی همه جوانب را در نظر گرفته و قصد انجام عمل خیری دارد عقلانی به نظر نمی‌رسد و مورد قبول نیست.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی ... جواد نظری مقدم

فرزند اگر بد بود، تا کاکستان برای گرفتن دعا نمی‌رفتند.	اولاد اگه بد بی تا کاکسون (کاکستان رحمت‌آباد) دوعا به نوشونه بون / olad agə bad bi ta kakəsun dua bə nuʃunə bun
فلک برای همه کس دعا کرد برای ما کتاب‌سر.	فلک همه کسه ره دعا بوکود امی ره کتاب‌سر / falak hamə kasə rə doa bukud ami rə kətab sar
آخوند مفت را دیده برای گربه خود کتاب‌سر باز کرده است.	آخوند موفتاً بیده خو پیچاره کتاب سر واگوده / axund muftə bidə xu pitʃarə kətab sar vagudə
گردو را بشکن داخلش را ببین اقبال ما را ببین چون گردوی سرپسته‌ای است که اگر بشکند داخلش بی مغز است.	تاله بئن تاله بئن آغوزه بشکن دله بئن / talə bəen talə bəen aquzə bəʃkan dilə bəen
کار خیر نیاز به استخاره ندارد.	کار خیر استخاره ناره / karə xəjr əstaxarə narə
به زن جن‌زده می‌ماند.	آل بزه زناکه مونده / al bəzə zanakə mundə
با نگاهش چشم طرف را می‌کند (بدچشم است).	آدمه چشمه کنه / adamə tʃəʃmə kanə

۲-۴. بُعد اخلاقی و پیامدی دین

منظور از بُعد اخلاقی و پیامدی دین، گوهر و غایت دین و دین‌داری است و گاهی از آن به بُعد عرفانی دین تعبیر می‌شود. اخلاقیات و توجه به روح عبادت و بُعد عرفانی و پیامدی آن از جمله دیگر موضوعاتی است که در ضرب‌المثل‌های گیلکی (۳۳ مورد: ۱۵,۷۸٪) بازنمایی شده است. در این نگاه، ظواهر دینی و مناسک و انجام شرعیات موضوعیت ندارد؛ مهم روح دین‌داری است که باید در فرد نهادینه شود. همچنین انسان

دین‌دار باید همواره پای‌بند به اخلاق باشد. خودسازی فردی بدون توجه به اجتماع و اطرافیان، ارزش ندارد و دین‌دار حقیقی کسی است اخلاق‌مدار بوده و در خدمت خلق و جامعه باشد و نفعی به دیگران برساند.

در فرهنگ عامه مردم گیلان انسان دین‌دار نباید به ظاهر دین و انجام ظاهری احکام و مناسک دینی اکتفا کند و اساساً در این نگاه اخلاق و ارزش‌های انسانی بر ظاهر دین ارجحیت دارد. به عبارتی دیگر دین‌داری مطلوب زمانی تحقق می‌یابد که انسان تنها به ظواهر دین اکتفا نکند و و انسان به حقیقت دین پای‌بند باشد و در مسیر دین‌داری پایدار. بنابراین توجه صرف به ظواهر و مناسک مذهبی و عبادی و شرعی نمی‌تواند امر مطلوبی در چارچوب آموزه‌های دینی باشد. همچنین اگرچه دعا مسیری ارتباط با خداوند است و در نگاه دینی انسان باید از خداوند طلب کند و همواره بر خواندن ادعیه و اذکار دینی تأکید می‌شود، اما صرف جاری کردن برخی اذکار و ادعیه بر زبان تأثیری در زندگی انسان ندارد و دعای هر فردی مستجاب نمی‌شود. بر این اساس لازمه دین‌داری، دارا بودن اخلاق نیکو و شایسته است و شرط قبولی دعا رعایت اخلاق و ارزش‌های اخلاقی است.

تی بساخته مچد تیره خوبه / ti bə saxtə matʃəd tirə xubə	مسجدي که ساختی به درد خودت می‌خورد.
شوتورن مکه شون پس حاجه / ʃuturan makə ʃun pas hadʒə	شترها هم به مکه می‌روند پس حاجی هستند؟
يته پيرهن فقيره دکوني بهتره تا صت ته پيرهن آستونه jəta pərhan faqira dakuni bəhtarə ta sat tə pərhan əstunə	یک پیراهن به فقیر بپوشانی بهتر است تا صد تا پارچه به آستانه (آستانه اشرفیه بقعه فرزند حضرت موسی بن جعفر ^(ع)).
پیشه رو جعفره، پشت ور کافر / piʃə ru dʒafərə poʃtə var kafər	جلو روی آدم امام جعفر است، پشت سر کافر.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

انه ره حوسین حوسین به گوش آیه / anə rə husəjn husəjn bə guʃ ajə	فقط صدای حسین حسین به گوشش می‌رسد (فقط صدا را می‌شنود و متوجه نیست).
کل پیچا گب امرا وارن نواره / kələ pitʃa / gabə amrə varan nəvarə	با حرف (دعای) بچه گربه نر باران نمی‌آید.
جانماز آب کسه / dʒanamaz əb kaʃə	جانماز آب می‌کشد.
رو به قبله خوسه کلیسا خواب دینه / ru bə qəblə xusə kəlisa xab dinə	رو به قبله می‌خوابد، اما خواب کلیسا می‌بیند.
همه کسه ره خودا رسانه تیره شیطان / hamə kasə xuda rəsanə tərə ʃəjtan	برای همه کس خدا می‌رساند برای تو شیطان.
بی‌گناه پایه دار شه، بالای دار نیشه / bigunah pajə dar ʃə balajə dar niʃə	بی‌گناه تا پای دار می‌رود، بالای دار نمی‌رود.
هر خورنده‌ای دهنده نبه آفته جانہ موسلمانانہ / har xurandəji dahandə nabə əfatə dʒanə musalmananə	هر خورنده‌ای خیرش به دیگران نرسد آفت جان مسلمانان است.
يته بشکسه ديل چاکوني بهتر تا صت ته بشکسته jata bəʃkastʃ dil tʃakuni btʃhtar ta sat tə bəʃkastʃ taxtə	یک دل شکسته را اگر درست کنی (به‌دست بیاوری) بهتر است تا صد تا تخته شکسته (منبر و مقدسات است) را.

۳-۴. ابعاد مناسکی و آداب و رسوم

ابعاد مناسکی دین درواقع بُعد ظاهری و صوری دین است. از نگاه سارا شریعتی (۱۳۸۴) در دین‌داری عامیانه این بخش از دین از برجستگی بیشتری نسبت به دیگر ابعاد و ساحات دینی برخوردار است و عامه به انجام ظواهر و مناسک دین اهتمام بیشتری می‌ورزند. بخش قابل‌توجهی از محتوای ضرب‌المثل‌های گیلکی به ابعاد مناسکی و آیین‌ها و آداب و رسوم دینی اختصاص دارد. در ۲۳,۹۲٪ از مثل‌ها (۵۰)

مورد) به موضوعاتی مثل توسل و زیارت، نذر و وقف، مناسک مربوط به مرگ و عزاداری و آیین‌های حسینی اشاره شده است.

۱-۳-۴. توسل و زیارت

توسل و زیارت امامان، امام‌زاده‌ها و فرزندان اهل بیت و طلب حاجت و شفا از آنان و زیارت قبور و بقاع متبرکه و نذورات ازجمله مهم‌ترین اعتقادات شیعی محسوب می‌شوند که در ۸,۶۱٪ از ضرب‌المثل‌ها به آن اشاره شده است.

بررسی ضرب‌المثل‌های گیلکی نشان می‌دهد بهترین موعد سفرهای زیارتی برای مردم گیلان پاییز و اواخر تابستان و پس از برداشت برنج بوده است. یکی از سنت‌های مذهبی مرتبط با زیارت که در فرهنگ عامه گیلان در قالب ضرب‌المثل بازتاب پیدا کرده سنت چاووشی‌خوانی است. چاووشی‌خوانی پیش از سفر زیارتی فرد زائر به مشهد و کربلا یکی از سنت‌های مذهبی است که توسط چاووشی‌خوان و ذاکران اهل بیت^(ع) اجرا می‌شد.

همچنین نذر و وقف که ازجمله سنت‌های خیرخواهانه دینی است که در مثل‌های گیلکی انعکاس یافته است. در این سنت‌های دینی مؤمنان برای رسیدن به حاجات دینی و اخروی انجام عملی خیر را نذر می‌کنند و یا اموال و داشته‌های خود را در راه خدا و برای امور معنوی و خیر وقف می‌کنند.

اونه خاک آرزو دارم / unə xakə arəzu	آرزوی (زیارت) خاکش را دارم.
تی حرفا کربلا بزئم / ti harfə karbala	حرفت را کربلا بزئم (آرزوی سفر زیارتی).
ایشالله تی دس به ضریح فارسه / iʃalah ti	انشالله دستت به ضریح برسد.
dəs bə zarih farəsə	

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

تا چاووش می‌خواند قرض‌هایم فراموش می‌شود (بار سفر زیارتی را می‌بندم).	تا چاووش خانه می‌دس‌اقرضان مرا جنطراشه / ta tʃavuʃ xunə mi dasə garzan mərə dʒəxtaraʃə
هیچ‌کس از مستراح حاجت نمی‌گیرد.	هیچ کس مو واله جی حاجت هَنگینه / hitʃ kas muvalə dʒi hadʒat hanginə
عروسی جوان‌ها را بخوریم سوغاتی پیرها را.	جوانان عروسی یا بخوریم پیرانه سوغاتی یا / dʒavananə arusi ja buxurim piranə soqati
پاییز دارد می‌آید باید چاووشی خواند (کنایه از آماده شدن برای سفر زیارت).	پاییز آموئدره چاووشیم خایه خاندن / pajiz amundarə tʃavušim xajə xundan
انقدر برای منبرها پارچه گرفتم تا خدا تو را به من داد (نذر مادر برای فرزندار شدن).	آندی منبرونه رو بیتم تا ته هیتم / andi mənbarunə ru bajtam ta tə hajtam
گالش از روی درخت پایین آمد نذر خود را فراموش کرد.	گالش داره سر جی جیر بومه خو نذر فراموش اوده / galəʃ darə sar dʒi dʒir bumə xu nazrə faramuʃ udəh

۲-۳-۴. مناسک مربوط به مرگ

مناسک مربوط به مرگ از جمله مناسکی است که در همه فرهنگ‌ها و جوامع برگزار می‌شود، اما کیفیت و چگونگی برگزاری این مناسک در جوامع مختلف ویژگی‌های خاص خود را دارد. گذاشتن میت در قبر، غسل، استفاده از کفن و کافور برای میت، خواندن سورة الرحمن برای اموات، مراسم سیّم یا سوم، خواندن قرآن برای مرده، تشییع جنازه و گرفتن زیر تابوت اموات و دادن خیرات برای آنان از جمله آداب و رسوم مربوط به سوگواری است که در مثل‌های گیلکی انعکاس یافته است (۱۳ مورد: ۶،۲۲٪). این مثل‌ها نشان می‌دهد از دیرباز سنت‌هایی مانند خواندن سورة الرحمن، مراسم

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۲، شماره ۵۵، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۳

فاتحه خوانی، مراسم سوم اموات، و دادن خیرات برای مردگان در فرهنگ عامه گیلان وجود داشته است.

مورده شور مورده شوره ره گریه دره / murdə	مورده شور برای مورده شور گریه می کند.
ʃur murdə ʃurə rə gərjə dəre	
زندگی خرج خایه موردگی کفن / zəndəgi	زندگی خرج دارد مردن کفن می خواهد.
xardʒ xajə murdəgi kafən	
کفن کافور مفت بیون، خودشه کشنه! / Kafan	کفن و کافور مجانی باشد، خودش را می کشد.
kafur muft bobun xudəʃə koʃənə	
انی چانه بوی الرّحمان بیگفته / ani tʃanə	چانه اش بوی الرّحمن گرفته است. کنایه از مردنی شدن.
bujə arahman bigiftə	
اگر خُب بوبوسته بی فردا انی سیئم بی / agər	اگر آدم خوبی بود (تا الان مرده بود) فردا سوّمش بود.
xob bobustə bi fərda ani səjom bi	
خو پُره ره فاتحه نخوانه / xu pərə rə fatəhə	برای پدرش هم فاتحه نمی خواند.
naxanə	
تی تابوته سرا هر کس بیگیره اونا دیرینی / ti	سر تابوت تو را هر کس بگیرد روی سرش را کثیف می کنی.
tabutə sara hark as bigirə una dirini	
کوره شمزه خیرات بوده کی بوخورده؟ دترزه پسرزه / kurə ʃamzə xəjrat budə ki buxurdə?	خیرات کرده که خورده است؟ دخترزا و پسرزا؟ خیرات را فقط به بستگان خود داده است.
dotarza pəsarza	

۳-۳-۴. امام حسین^(ع) و آیین محرم

مردم گیلان همواره از محبان اهل بیت^(ع) بوده و اهتمام ویژه ای به برپایی مجالس آیینی سوگواری امام حسین^(ع) داشته اند. هر ساله در ماه های محرم و صفر سنت های آیینی متعددی و متنوعی در گیلان برگزار می شود. برخی از این آیین ها در فهرست میراث

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

معنوی ایرانیان، ثبت شده است. ارادت و محبت مردم گیلان نسبت به امام حسین^(ع)، بغض نسبت به قاتلان و دشمنان حضرت، آیین عزاداری محرم، روضه‌خوانی، مرثیه‌خوانی و سینه‌زنی و تعزیه، ازجمله موضوعاتی است که در ۱۹ مورد (۹۰,۰۹٪) از ضرب‌المثل‌های گیلکی بازتاب پیدا کرده است.

من یزید نی ام آبه رایا دودم / mən jazid nijam abə raja davadəm	من یزید نیستم که راه آب را ببندم.
تی حوشتن حوشتن چیه تی سورخه پیران دکونی چیه؟ / ti husəjn husəjn tʃijə ti surxə piran dokuni tʃijə	آن حسین حسینت چیست آن پیراهن سرخی که پوشیدی چیست؟ این دو به هم نمی‌خورد.
مگه مو پشمه چاله روضه خوانم؟ / magə mu paʃmə tʃalə rozə xanam?	مگر من روضه‌خوان پشمه‌چالم (محلّی در شرق گیلان).
اما مرثیه نخواندیم سینه بزه ییم ama marsijə naxandim sinə bəzəjim	ما مرثیه‌نخوانده سینه می‌زنیم. کنایه از آگاهی داشتن از رفتار.
کتلا اوسان بیشیم تازیه / katla usan biʃim tazijʃ	چهارپایه را بردار برویم تعزیه.
به حق دو بال بریده حضرت ابوالفضل / bə haqə do balə boridəjə hazratə abolfəzl	به حق دو دست بریده حضرت ابوالفضل ^(ع) .

۴-۴. بُعد شریعتی و احکام

همانطور که پیش از این اشاره شد یکی از ابعاد مهم دین، احکام و شرعیات است. پای‌بندی به شریعت اسلام و احکام موضوع بخش دیگری از ضرب‌المثل‌های گیلکی است (۳۴ مورد / ۱۶,۲۶٪). در این دسته ضرب‌المثل‌ها به احکام واجب و مستحب و مسائل عملی اسلام از قبیل مقوله نماز و حج و ارث، کفاره، مهریه و وصیت و دیگر

موارد اشاره شده است. بررسی این بخش از مثل‌ها نشان می‌دهد پاره‌ای از احکام و دستورات دینی از اهمیت جالب‌توجهی در فرهنگ عامه گیلان برخوردار بوده است. همچنین در فرهنگ عامه گیلان مسئله حجاب و رعایت حریم محرم و نامحرم اهمیت داشته است. این اهتمام به حفظ حریم میان زن و مرد در ضرب‌المثل‌ها نیز انعکاس یافته است. اعتقاد به نجاست سگ در فرهنگ گیلان از دیگر احکامی است که در مثل‌های گیلکی به آن اشاره شده است. اهمیت این موضوع از این جهت است که با تکیه بر این دسته از ضرب‌المثل‌ها می‌توان به باورها و عقاید عامه گیلان پی برد. پس توصیف ما از جامعه بدون اتکا بر تجربه تاریخی و زمینه‌های فرهنگی آن جامعه که گاه در ادبیات قابلیت انعکاس دارد نمی‌تواند توصیف دقیق و قابل اتکایی باشد. به‌طور مثال انعکاس موضوع حریم میان زن و مرد در ضرب‌المثل‌ها نشان می‌دهد این موضوع ریشه تاریخی و هویتی داشته و به‌مثابه جزئی از فرهنگ عامه گیلان به‌شمار می‌رود و در نتیجه می‌تواند شاخصی برای تمایزبخشی یک جامعه از جامعه دیگر باشد.

تا آب هست تیمم باطل است.	ta ab nə (وضو و تیمم) تا آب نه تیمم باطله / tajamom batələ
اذان‌گو نداشتیم، آن هم آمد.	azangu (اذان) اذان‌گو نداشتیم، اونم با مو / naftim unam bamu
مگر به آدم بی‌نماز قرض می‌دهند؟ او که قرض خدا را ادا نمی‌کند.	magə adamə (نماز) مگه آدم بی‌نمازه قرض هَدَنَه؟ اون گَه binamazə qarz hadanə? un gə qarz xuda ada nokunə
دیدندش کفاره دارد.	ani dən (کفاره) آنی دَن، کفاره داره / kafarə darə

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

انقدر ایستاد که با سگ افطار کرد.	(روزه) بئسه بئسه، سگ گو امره افطار بوکود / bəsə bəsə sagu amrə əftar bukud
زمین مکه است مگر؟ (که این قدر قیمت دارد).	(حج) زمین مکه به مگه؟ / zamin majəjə magə
کنایه از استقامت در راه حق.	(حرام) حرام بوخورم اون هم شلغم! / haram buxuram unam šalqam
تماشا را خدا حلال کرده است.	(حلال) تماشا خودا حلال بوده / tamaša xuda halal budə
ارمنی و آفتابه. ارمنی طهارت نمی‌کند.	(طهارت) ارمنی و آفتابه؟ / armanio aftabə
مگه به حرامی زاییدم؟	(زنا) مگه مول کوتاه بیچم؟ / magə mul kutə bitšam
ارث خرس به گفتار می‌رسد.	(ارث) ارث خرس به گفتار رسه / ərsə zərs bə kaftar rasə
کسی که زندگی‌اش با خوردن فطریه می‌گذرد (کنایه از نمک‌شناس بودن).	(فطریه) سرفطر بوخورده / sar fətr buxurdə
مال ما مگر مال الله است. چرا ریخت‌وپاش می‌کنی؟	(حفظ بیت المال) آمی مال مال الله مگر؟ / ami mal malolahə magər
مگر مهریه مادرت بود.	(مهریه) مگه تی ماره مهریه بو؟ / magə ti marə mahrijə bu
بین بسم الله ما و الهی شکر ما یک کف‌گیر فاصله است.	(شروع کارها با بسم الله) آمه بسم الله و الهی شکر یک کتره / amə bəsməlaho əlahi šokr jak katarə
وصیت، مرگ‌آور نیست.	(وصیت) وصیت، مرگ‌ناوره / vasijat marg navarə

(حجاب / محرم و نامحرم) خال و سورمه محرمه، وسمه نامحرم / xalo sumə mahramə vasmə namahramə	خال و سورمه محرم است (جایز است)، اما وسمه نامحرم (وسمه در ابروان برای زیبایی به کار می‌رفت).
(نجاست سگ) آب دریا به دم زئنه سگ نجسته نیبه / abə darja bə domə zənə sag nadʒastə nibə	آب دریا با خوردن به دم سگ نجس نمی‌شود.

۵. نتیجه

مطالعه در زمینه دین مردم و چگونگی بازتاب ابعاد مختلف آن در ضرب‌المثل‌ها می‌تواند زمینه‌ای برای توسعه تحقیقات حوزه مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی دین و ادبیات باشد. بسیاری از عادات و آداب و رسوم و رفتارها و باورهای جامعه در دین ریشه دارد. در نتیجه دین می‌تواند در ساحات مختلف فرهنگ انعکاس یابد. بنابراین در این پژوهش تلاش شد تا به مطالعه و بررسی چگونگی بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی پرداخته شود. ادبیات عامه به‌عنوان بخش مهمی از هویت و فرهنگ عامه یکی از مهم‌ترین منابع برای بررسی چگونگی تجلی دین در عامه به‌شمار می‌رود. نقطه تمرکز این پژوهش ضرب‌المثل‌های گیلکی شرق و غرب و بخش مرکزی گیلان بود. این بررسی نشان می‌دهد دین به‌عنوان عنصر رئیسه فرهنگ، در بخش قابل توجهی از ضرب‌المثل‌های گیلکی بازتاب پیدا کرده است. حضور و بازتاب دین در ادبیات عامه گیلان و ضرب‌المثل‌های گیلکی در قالب انعکاس آیات و روایات در مثل‌ها و نیز بازنمایی ابعاد و مؤلفه‌های مختلف دین در آن قابل ردیابی و بررسی است. بازتاب پررنگ دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی حکایت از آن دارد که باورهای دینی نقش و حضور چشمگیری در مناسبات فردی و اجتماعی داشته و دین در متن زندگی

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

مردم و عامه حضور دارد. پیوند میان زندگی عامه مردم و دین موجب می‌شود تا شاهد انعکاس آیات و روایات و نیز ابعاد مختلف دین در گفت‌وگوها و موضوعات زندگی روزمره مردم باشیم. این بررسی با تکیه بر یک پژوهش محلی در زمینه فرهنگ گیلان، یافته‌های مطالعات ذوالفقاری (۱۳۸۶) و رضایی و ظاهری (۱۳۹۷) مبنی بر بازتاب و انعکاس چشمگیر دین در ادبیات عامه ایرانیان را تأیید می‌کند. حجم قابل‌توجهی از ضرب‌المثل‌ها نشان می‌دهد در فرهنگ عامه گیلان تنها به بُعد ظاهری دین و احکام و مناسک دینی توجه نمی‌شود، بلکه در کنار توجه به ظواهر دینی و شعائر و مناسک، بر نقش کارکردگرایانه دین در جامعه و نهادینه شدن روح دین‌داری و اخلاق دینی در جامعه توجه و تأکید می‌شود. لذا اکتفای به صورت دین و بُعد مناسکی و شریعتی آن از سوی افراد دین‌دار بدون توجه به بُعد پیامدی و اخلاقی دین در نظر عامه مورد مذمت قرار گرفته است. می‌توان گفت نتایج این پژوهش در بسیاری از پیش‌فرض‌ها و پیش‌داوری‌های جامعه‌شناسان دین در باب دین عامه تردید ایجاد می‌کند. اگرچه پاره‌ای از ضرب‌المثل‌ها بر وجود برخی اعتقادات و باورهای عامه - که در آموزه‌های دین رسمی ریشه ندارند - از قبیل تعویذ و دعانویسی و سر کتاب باز کردن و جن‌زدگی در فرهنگ عامه گیلان دلالت می‌کند، اما این مطالعه نشان می‌دهد که علاوه بر بُعد مناسکی و ظاهری دین، دیگر ابعاد مختلف دین در فرهنگ شفاهی و ادبیات عامه گیلان بازتاب پیدا کرده است. از طرفی در نظر عامه این دست پدیده‌ها و امورات ماورائی اگرچه در جامعه وجود داشته است، اما در فرهنگ عامه گاه مورد مذمت قرار گرفته و به‌مثابه امری غیرمقبول تلقی می‌شده است. این در حالی است که در پاره‌ای از مطالعات قبلی (شریعتی، ۱۳۸۴؛ طالبی و سلامی، ۱۳۹۵) بر این مسئله تأکید می‌شود که دین‌داری عامه به گوهر دین نزدیک نمی‌شود و بیشتر به ظواهر و مناسک و یا به واسطه‌ها توجه

می‌شود. تا جایی که تنها شرط دین‌داری رعایت آداب و مناسک دینی است. در این دین‌داری آموزه‌هایی مانند اخلاص که نمود ظاهری ندارند و یا عناصر گوهری و پیامدی دین مورد توجه قرار نمی‌گیرند و بیشتر نمادها، تصاویر و شمایل دینی نقش برجسته‌ای در دین‌داری مردم دارند. این بررسی نشان می‌دهد ابعاد اعتقادی دین با فراوانی ۴۳/۵۴٪ بیشترین بازتاب را در مثل‌های گیلکی داشته است. پس از آن بُعد مناسکی و آداب و رسوم ۲۳/۹۲٪ و بُعد شریعتی و احکام ۱۶/۲۶٪ و بُعد اخلاقی و پیامدی دین ۱۵/۷۸٪ از مضامین مثل‌های گیلکی را به خود اختصاص داده‌اند. بازتاب ابعاد اعتقادی، مناسکی، اخلاقی، پیامدی، شریعتی و احکام دین در ضرب‌المثل‌ها حاکی از آن است که باید از پیش‌داوری نسبت به دین مردم و چگونگی دین‌داری عامه در جوامع تأمل بیشتری کرد و از ارائه تحلیل‌های عام‌گرایانه بدون ابتنا بر تجربه زیسته جوامع محلی و فرهنگ عامه پرهیز کرد. بررسی فرهنگ عامه گیلان و مطالعه مثل‌های گیلکی از اهمیت همه ابعاد دین در جامعه محلی گیلان و انعکاس آن در ادبیات عامه حکایت دارد؛ با لحاظ این نکته که ابعاد اعتقادی و مناسکی دین در مقایسه با بُعد اخلاقی و شریعتی دین از برجستگی نسبتاً بیشتری برخوردارند.

پی‌نوشت

1. religiousness

منابع

آرون، ر. (۱۳۷۰). *مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی*. ترجمه پ. باقر. تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.

بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی... _____ جواد نظری مقدم

آلستون، و. (۱۹۹۷). دین در کتاب دین و چشم‌اندازهای نو. جمعی از نویسندگان. ترجمه غ. توکلی (۱۳۷۶). تهران: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

اسمارت، ن. (۲۰۰۴). تجربه دینی بشر. ترجمه م. گودرزی (۱۳۸۳). تهران: سمت.

پارسا، ا. (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل علمی و ادبی امثال و حکم پارسی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پاینده لنگرودی، م. (۱۳۷۴). فرهنگ مثل‌ها و اصطلاحات گیل و دیلم. تهران: سروش.

پرحلم، م. (۱۳۹۲). ضرب‌المثل‌های گیلکی. رشت: فرهنگ ایلیا.

جواد آملی، ع. (۱۳۸۰). دین‌شناسی. قم: نشر اسراء.

دهگان، ب. (۱۳۸۳). فرهنگ جامع ضرب‌المثل‌های فارسی. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

دورکیم، ا. (۲۰۰۳). صور ابتدایی حیات دینی. ترجمه ن. سالارزاده امیری (۱۳۸۲). تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

ذوالفقاری، ح. (۱۳۸۶). هویت دینی و ایرانی در ضرب‌المثل‌های فارسی. مطالعات ملی، ۱۹ (۲)، ۲۷-۵۳.

آزادارمکی، ت. و ترکارانی، م. و حق‌ندری، ا. (۱۳۹۲). تحلیل کیفی نگرش توسعه‌ای در ادبیات عامیانه: با تأکید بر ضرب‌المثل‌های لری. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱، ۹-۳۴.

رضایی، ح. و ظاهری‌عبدوند، ا. (۱۳۹۷). هویت دینی در ضرب‌المثل‌های بختیاری. فرهنگ و ادبیات عامه، ۲۱، ۲۲۵-۲۵۰.

شجاعی زند، ع. (۱۳۸۴). مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران. جامعه‌شناسی ایران، ۶ (۱)، ۳۴-۶۶.

شریعتی، س. (۱۳۹۵). تأملاتی درباره دین‌داری عامیانه. شبکه اینترنتی آفتاب، <http://www.aftabir.com> کد مطلب: A18372، (دسترسی در: ۱۴۰۰/۵/۱۵).

شکورزاده بلوری، ا. (۱۳۸۰). دوازده هزار مثل فارسی و سی هزار معادل آن‌ها. مشهد: به‌نشر.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۲، شماره ۵۵، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۳

طالبی، ا. و سلامی، ا. (۱۳۹۵). دین‌داری عامیانه: واکاوی عریضه نویسی برای چاه جمکران از منظر عریضه‌نویسان. علوم اجتماعی، ۲۵ (۷۲)، ۷۱-۱۰۷.

طباطبایی، م. (۱۳۶۲). خلاصه تعالیم اسلام. تهران: کعبه.

طهماسبی، س. (۱۳۸۳). نقش سیاسی اجتماعی سادات در دوره تیموری. نامه انجمن، ۱۵، ۱۰۱-۱۱۶.

عظیمی، ص. (۱۳۸۲). فرهنگ بیست هزار مثل و حکمت و اصطلاح. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران. دانشگاه مک‌گیل.

فخرایی، ا. (۱۳۹۴). ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات گیلکی. رشت: فرهنگ ایلیا.

کرم‌اللهی، ن. (۱۳۹۲). بررسی وضعیت دین‌داری جوانان شهر قم. اسلام و علوم اجتماعی، ۱ (۲)، ۱۶۲-۱۷۶.

مرادیان گروسی، ع. (۱۳۸۶). جا دگفته گبان. رشت: گیلهمرد.

مصباح یزدی، م. (۱۳۵۷). ایدئولوژی تطبیقی. قم: مؤسسه در راه حق.

مطهری، م. (۱۳۸۷). آشنایی با قرآن. جلد ۲. تهران: صدرا.

ملاکی، ز. و فیاض، م. (۱۳۹۵). بررسی مبانی استعاره ضرب‌المثل‌های دینی و مذهبی. کهن‌نامه ادب پارسی، ۷ (۳)، ۷۹-۹۷.

یارمحمدی، ل. و پارسا، ا. (۱۳۸۳). تأثیر فرهنگ اسلامی بر امثال فارسی. مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ۱۴۷، ۱۱۱-۱۳۳.

منابع شفاهی

پورعیسی، ح. ۵۹ ساله. رودسر. بازنشسته دانشگاه. دکتری جامعه‌شناسی.

تقوی، ص. ۴۴ ساله. ساکن شفت. طلبه سطح چهار حوزه علمیه.

حقگوی اشکیکی، ن. ۶۰ ساله. رشت. خانه‌دار. دیپلم.

عباسی، ب. ۷۰ ساله. لشت‌نشا. مردم‌شناس. کارشناسی ادبیات.

موسوی، ه. ۵۳ ساله. امامزاده هاشم. مردم‌شناس. دکتری مردم‌شناسی.

Reference

- Alsteven, A., et al. (1997). *Religion in the religious books and new perspectives, a group of authors* (translated into Farsi by G. Tavakoli). Islamic Propaganda Office Publications.
- Aron, R. (1991). *Basic stages of thought in sociology* (translated by P. Baqer). Islamic Revolution Education Publications.
- Azadarmaki, T., et al. (2013). Qualitative analysis of development attitude in folk literature: with emphasis on Lori proverbs. *Sociology of Social Institutions*, 1, 9-34.
- Azimi, p. (2012). *The culture of twenty thousand proverbs, wisdom and idioms*. Institute of Islamic Studies, University of Tehran - McGill University.
- Dehgan, B. (2004) *Comprehensive Dictionary of Persian proverbs*. Persian Language and Literature Academy.
- Durkheim, A. (2003). *Elementary images of religious life* (translated into Nader Salarzadeh Amiri). Allameh Tabatabai University.
- Fakhraei, A. (2014). *Gilki proverbs and expressions*. Farhange Ilya.
- Fukutama, Y. (1961). The major Dimensions of church membership. *Review of Religious*, 2, 154-161
- Javadi Ameli, A. (2001). *Theology*. Isra Publishing Center.
- Karamullahi, N. (2012). Investigating the religiosity of the youth of Qom. *Quarterly of Islam and Social Sciences*, 1(2), 162-176.
- Melaki, Z., & Fayaz, M. (2015). Examining the metaphorical basis of religious and religious proverbs. *Ancient History of Persian Literature*, 7(3), 79-97.
- Mesbah Yazdi, M. (1978). *Comparative ideology*. Qom Institute of Righteousness.
- Moradian Grossi, A. (2007). *Ja Dakfte Gaban*. Gileh Mard Publications.
- Motahari, M. (2008). Getting to know the Qur'an. Sadra.
- Parsa, A. (2014). *Scientific and literary analysis of Parsi proverbs and rulings*. Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Payandeh Langroudi, M. (1995). *A collection of proverbs and idioms by Gil and Daylam*. Tehran.
- Porhelm, M. (2012). *Gilki proverbs*. Farhange Ilya.

- Rezaei, H., & Zahiri Abdovand, A. (2017). Religious identity in Bakhtiari proverbs, *Farhang and Popular Literature Journal*, 6(21), 225-250.
- Shakurzadeh Beluri, A. (2010). *Twelve thousand Persian proverbs and their thirty thousand equivalents*. Ansharat Be Nash.
- Shariati, S. (2015). Reflections on folk religiosity, Aftab internet network, internet address <http://www.aftabir.com> Article code: A18372, March 6, 2014 (accessed on 5/15/1400)
- Shujaei Zand, A. D. (2005). A model for measuring religiosity in Iran. *Iranian Sociology Quarterly*, 6(1), 34-66.
- Smart, N. (2004). *The human religious experience* (translated into Morteza Gordzai). Samit Publications.
- Tabatabai, M. (1983). *Summary of Islamic teachings*. Kaaba Publications.
- Tahmasbi, S. (2004). The social political role of Sadat in the Timurid period. *Association Letter*, 15.
- Talebi, A., & Salami, A. (2016). Popular religiosity: analysis of petition writing for Chah Jamkaran from the point of view of the petitioners. *Social Sciences Quarterly*, 25(72), 71-107.
- Yarmohammadi, L., & Parsa, A. (2004). The influence of Islamic culture on Persian proverbs. *Specialized Journal of Language and Literature of Mashhad Faculty of Literature and Human Sciences*, 147, 111-133.
- Zulfaghari, H. (2007). Religious and Iranian identity in Persian proverbs. *National Studies Quarterly*, 19(2), 27-53.

Oral sources

- Abbasi, B. 70 years old. Lashtenesha. Anthropologist.
- Pouraisi, H. 59 years old. Roodser. Retired from the university.
- Mousavi, H. 53 years old. Imamzadeh Hashem. Anthropologist.
- Taghavi, S. 44 years old. Shaft. Cleric.
- Negahbanvatani, F. 31 years old. Chukam. Housewife.
- Haghgouy Eshkiki, N. 60 years old. Rasht. Housewife.